

Iványi Tamás

Misztikus Korán-magyarázat, avagy a misztikusok Korán-magyarázata

1. „A Korán a misztikus világszemlélet kulcsa”

Az iszlám misztikával foglalkozó nyugati szakirodalom és ezzel összefüggésben a misztikus rendek ellen egyre erősödő iszlám világbeli irodalom fő törekvése a 20. század utolsó harmadáig elsősorban arra irányult, hogy kimutassa az iszlám szúfizmusnak nevezett misztikus irányzata minden egyes tanításáról és misztikus gyakorlatának részleteiről, hogy idegen eredetűek, hellenisztikus vagy korai keresztény hatásra jöttek létre. Ez a szételemző módszer jellegzetesen a pozitivistá tudomány szemlélet hatására jött létre, és bár az így kimutatott idegen hatások jelentős része valószínűnek látszik, számtalan mozzanat kialakulhatott belső fejlődés eredményeként is. Az egész iszlám misztika több, mint lazán összefüggő atomisztikus jelenségek összessége. A koherenciát és egységet elsősorban az iszlám szent könyve, a Korán biztosítja, amely a szúfik minden gondolatát és cselekedetét áthatja, és akkor is belőle vezetik le eszméiket, ha azok egy része eredetileg idegen hatásra jött létre. A francia tudós, Louis Massignon, az iszlám misztika legjelentősebb 20. századi kutatója, ezt így fogalmazta meg: „A Korán a misztikus világszemlélet kulcsa, egyedülálló lexikon, az isteni tudományok alapvető szövege az iszlámban.”¹

2. Az iszlám misztikusainak fő törekvése

Az iszlám misztikus irányzatának a követőinek, a szúfiknak legfőbb törekvése az Egy Isten közelségébe jutni, vele intim kapcsolatba (*uns*) lépni. Ebben az Isten iránti szerelem a hajtóerő, minden gondolatnak és tevékenységnek Istenre kell irányulnia, minden mással való foglalkozás „hanyagságnak” számít (*gafla*), ami a legfőbb bűn a szemükben. A szerelmesnek arra kell törekednie, hogy megismerje szerelmét – akit az isteni szerelem tüze hajt, annak Istenre kell megismernie, mert a szerelem megvalósulása csak Isten világának a megismerésén keresztül lehetséges. Ezt a világot pedig csak Isten szavaival lehet megismerni.

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2019.1.5>

¹ Louis Massignon, *La passion d'al-Hossayn ibn Mansur Al-Hallaj, martyr mystique de l'Islam exécuté à Bagdad le 26 Mars 922*. Paris, 1922, 465.

Isten szava a Korán, ezért a Korán tanulmányozásába kell belemélyednie annak, aki Isten bizalmas szerelmese akar lenni. Ez a Korán magyarázata révén érhető el. ‘Ayn al-Quḍāt al-Hamadānī (megh. 1131) közölt egy, a Prófétának tulajdonított misztikus hagyományt a Koránról: „Olvassátok a Koránt, és keressétek benne, ami rejtélyes.”²

Isten megismerése (*ma‘rifa*) és a Korán titkainak a feltárása azonban nem csupán a szúfik akaratától függ. A misztikusnak, aki elindul az Isten közelségébe vezető úton (*sālik*), akarnia kell ezt a sok nehézséggel járó utazást – ő az „akaró” (*murīd*). Van aztán olyan, aki nem akar elindulni, Isten mégis magához vonzza (*maḡdūb* ’vonzott’). A cél: bejutni Isten rejtett világába (*ḡayb*), és megismerni azt. Ez a Korán XVI/77. versén alapul: „Istené az Egek és a Föld rejtett világa.” Isten a maga számára tartotta fenn a rejtett dolgok tudását, elrejtve a teremtmények elől. A dolgok kimenetele rejtve van előttünk, sorsunk homályos. Nem szemlélheti meg Isten láthatatlan világát más, csak kiválasztott barátai (*awliyā’ Allāh*),³ akik a misztikus értelmezés szerint az isteni közelségbe ért, céljukat megvalósított (*muhaqqaqūn*) szúfi sejkek.

3. Isten közelsége és távolléte

Az iszlám teológia egyik sarkalatos tétele, hogy Isten elérhetetlen messzeségben van fölöttünk, a világmindenség fölött van a trónusa (*‘arš*), amelynek a Próféta is csak a lábataához (*kursī*) tudott eljutni égi utazása (*mi‘rāḡ*) során. A Korán II/255., az ún. *Trónvers*⁴ ezt így fogalmazza meg: „Isten [...] az Övé az, ami az egekben van, és az, ami a Földön van [...], tudja azt, ami előttük (az emberek előtt) van, és ami mögöttük van. Ők (az emberek) nem tudnak felfogni semmit az Ő tudásából, csak amit Ő akar. [...] Az Ő trónusának (a lábtartója) átfogja az eget és a Földet is, és nem jelent terhet számára azok megőrzése.”

Ez a vers, több más Korán-verssel egyetemben, reményt is kelthet a misztikusban, hiszen ahogy At-Tustarī (megh. 896) magyarázta: „Ő az Élő, az Örök Fenntartó (*qayyūm*), aki mindent felügyel, ami az ő teremtményeihez tartozik:

² ‘Ayn al-Quḍāt al-Hamadānī, *Les tentations métaphysiques (Tamhidat)*. Trad. par Christiane Tortel. Paris, 1992, 169.

³ A Korán X/62. versének értelmezésén alapul a szúfik azon állítása, hogy ők Isten barátai: „Nemde, Isten barátai nem félnek, és nem szomorkodnak” (*a-lā awliyā’ Allāh lā ḡawfa ‘alayhim wa-lā hum yaḡzunūna*) – mert Isten közelébe juthatnak.

⁴ Jóllehet az európai nyelvekre a könnyebb érthetőség érdekében „trónnak” fordítják a szót, az nem jelent soha trónust, csak a trón elé helyezett lábtartót. Ez a fordítás elsősorban a Korán II/255. verse alapján terjedt el, amelynek arab neve *āyat al-kursī*, és „Trón-versnek” (Throne Verse) szokás fordítani. Ebben van kifejtve Isten mindenhatósága, mindent tudása, az emberi tulajdonságoktól való különbözősége, és ami nagyon fontos, az, hogy az engedélyével közben lehet járnai nála. Ezért gyakorta használják talizmánokban, amulettekben szerte az iszlám világban.

az életük egész folyamatát, cselekedeteiket és ellátásukat. Ő az, aki a jóért (*ihsān*) jóval fizet, a helytelen cselekedetekért pedig bűnbocsánattal (*ġufrān*). Az álszentséget, hitetlenséget és eretnekséget (*bid'a* 'újítás') büntetéssel sújtja."⁵ Ez tehát azt jelentheti, mondják a misztikusok, hogy bár fölöttünk áll, mindent átfog és mindenkiről gondoskodik.

Más Korán-helyeket még biztatóbbnak találunk: Korán L/16: „Isten közelebb van az emberhez, mint az ő nyaki ütőere”, azaz szinte bennünk van. As-Sulamī (megh. 1021)⁶ idéz egy meg nem nevezett szúfit, aki szerint a „szolgához való közelség azt jelenti, hogy a szívében tanúja lehet Isten közelségének, és közeledhet felé, ha engedelmeskedik neki, és minden törekvése rá irányul, folyamatosan megemlékezik Istenről (*bi-dikrihi*), nyilvánosan és magányában a szíve mélyén.” Ugyanakkor a Korán II/115 azt mondja: „Bármerre fordultok, ott van Isten arca”, vagyis kívül áll rajtunk. A szúfik azonban ezt pozitívan tudták értékelni.⁷ Végül a Korán LI/21. verse: „Isten jeleket helyezett el a természetben és az emberi lélekben”, a rejtett dolgok tehát kívül is meg belül is vannak. „Abū Mansūr⁸ azt mondta: Ez a vers azt is jelenti, hogy a Valóság (Isten) kinyilvánítja magát a teremtményeknek, mint ahogy a félhold is látszik minden országrészben. [...] Azt mondta az egyik bagdadi [szúfi mester]: A vers célja az, hogy fordítsd az arcodat [Isten felé], a hozzá vezető út a te [hited] egyenessége, az értésed és tudásod révén.”

4. A Korán misztikus jellemzése

a. „A Koránban minden benne van, a Korán minden tudás óceánja”

Egyes misztikusok szerint minden Korán-versnek 7000 jelentése lehet. Al-Ḥusayn ibn Mansūr al-Ḥallāġ misztikus mártír (megh. 922) azt mondta: „A Koránban vannak az isteni Uraság (*rubūbiyya*) jelei, a feltámadásról szóló értesítések és a jövőről szóló értesülések, egészen az örökkévalóságig bezárólag. Aki a Koránt ismeri, az már részese lett a feltámadásnak.”⁹

‘Abd ar-Razzāq al-Kāšānī (megh. 1329) *Ta'wīlāt al-Qur'ān al-Karīm* (A Kegyes Korán értelmezései) című misztikus Korán-magyarázatának beve-

⁵ Sahl at-Tustarī, *Tafsīr*: Kiadta Ṭāhā ‘Abd ar-Ra’ūf Sa’d–Sa’d Muḥammad ‘Alī. Al-Qāhira, 2004, 106. A Korán-verseket magyarul saját fordításomban közlöm.

⁶ Abū ‘Abd ar-Raḥmān Muḥammad as-Sulamī, *Haqā’iq at-tafsīr*. I–II. Szerk. Sayyid ‘Imrān. Bayrūt, 2001, 267.

⁷ Ld. As-Sulamī, *i. m.*, I. 63.

⁸ Nem azonosítható bagdadi szúfi, akit As-Sulamī idéz, uo.

⁹ Idézi Rūzbihān Baqlī Shirazi, *Commentaire sur Les paradoxes des soufis (Sharh-e shathiyat)*. Éd. par Henri Corbin. Téhéran–Paris, 1966, 265.

zetőjében így ír erről:¹⁰ „Lelküket megtisztítja a Korán külsődleges (zāhir 'egzoterikus') értelme, mivel az bőségesen folyó víz, a szívük szomjúságát a belső értelme (bāṭin) oltja el, ami olyan, mint egy hullámozó tenger. Amikor le akarnak benne bukni, hogy titkai gyöngyeit felszínre hozzák, akkor a víz átsap felettük, és ők elmerülnek az áramlatban. A belátás folyóágai kifolynak ebből az özönvízből képességeik szerint, míg a felfogás folyamai előtörnek a folyóiból. A folyóágak metsző gyémántokat és gyöngyöket vetnek ki a partra, és a folyamok kivirágoztatják a partokon a gyümölcsfákat és virágokat. A szívek annyit szereznek meg ebből az áradásból, amennyit csak tudnak, megtöltve a szív belsejét, míg a lélek nekilát, hogy leszüretelje a gyümölcsöket és a fényeket, hálás értük, és beteljesíti vágyait.”

b. A Korán tükör, üzenet, szerelmes vers

Šams-i Tabrīzī (megh. 1248) ezt így írta le *Maqālāt* (Rövid írások) című művében:¹¹ „Az utazó és az úton járó számára a Korán minden verse (āya) olyan, mint egy üzenet, egy szerelmes levél ('išq-nāma). Ismerik a Koránt. Isten [ezekben az üzenetekben] feltárja a Korán szépségét számukra.” „Istent minden keresztl tanulmányozhatod a világmindenségben, mert Isten nincs beszorítva a mecsetbe. De ha mégis tudni akarod, hogy pontosan hol van a lakhelye, akkor tudd meg, hogy csak egyetlen helyen lehet keresni, az igaz szerelmes szívében. Ehhez segít hozzá a Korán tanulmányozása.”

c. Istenhez a Koránon keresztül vezet az út

Az utazó számára szerelmes levél a Korán, a jogásznak a jog végső forrása, míg a filozófus, teológus érveket keres benne tanításai számára. Mindegyikük azt a tükröt mutatja, amelyikben ők látják a Koránt, és ezt kívánják a hívőkkel vagy a hozzájuk hasonlóan gondolkodókkal megosztani. A szúfik szerint nem csak a Korán, az egész teremtés a szerelem eredménye. Ezzel kapcsolatban gyakran hivatkoznak a teremtés okára utalva a következő állítólagos hagyományra. Ez ún. szent hadisz, amelyben Isten Mohamed prófétán keresztül első személyben szól a hívőkhöz, de a szöveg nem része a Koránnak: „Rejtett kincs voltam, de

¹⁰ 'Abd ar-Razzāq al-Kāšānī, *Ta'wīlāt al-Qur'ān al-Karīm*. I. Bayrūt, 1968, 3. A kiadó tévesen Ibn 'Arabīnak tulajdonította a művet.

¹¹ Idézi William Chittick, *In Search of the Lost Heart. Explorations in Islamic Thought*. Ed. by Muhammed Rustom–Atif Khalil–Kazuyo Murata. Albany, 2012, 58–59; ld. még Seyyed Amir Hossein Asghari, *Mystical Interpretation of the Qur'ān* [sic!]. *Burhan Journal of Qur'anic Studies* 1 (2016/1) 28.

szerettem volna ismertté válni. Ezért megteremtettem az embereket, hogy ismert legyek. Megismertettem magam velük, és ők megismertek engem.”¹² A szúfik számára lényeges a szerelem, de a teremtés megismerésének a szükségszerűsége is. Amikor a szúfi a Koránt olvassa, szerelmes levelet lát, amelyben Isten megmondja az embernek, hogyan találhatja meg az utat az örökkévalóság házába (*dār al-ḥuld*). Szúfi értelmezés szerint az, aki szerelemből teremtette a világot, az embernek szerelmes levelet is küldött. Miután ez szerelemmel íródott, ezért olvasni is szerelemmel kell.

5. A Korán misztikus értelmezése

a. Ğa‘far as-Šādiq a misztikus Korán-értelmezésről¹³

A hatodik šī‘ita imám, Ğa‘far as-Šādiq, akit a szunniták is nagy becsben tartanak, nem írt könyvet a Korán értelmezéséről, de az idők folyamán elmondott magyarázatait a 10. századi As-Sulamī összegyűjtötte és bevette nagy Korán-kommentárjába. Az imám azt mondta: „Isten könyvében négyféle dolog van: i. kifejezés (*‘ibāra*), ii. célzás (*išāra*), iii. szellemi finomságok (*laṭā‘if*) és iv. valóságtartalmak (*ḥaqā‘iq*). Az első a köznép számára, a második az elit számára, a harmadik Isten barátai számára, a negyedik a próféták számára lett kinyilatkoztatva.”

b. A Korán szövege és a kétértelműség (Korán III/7)

A szúfik alapvető gondolata az, hogy a Korán szövege többértékű, mert az ortodox vallástudósok is azt tanítják, hogy számos vers nem magyarázható egyértelműen. Ennek a kulcsa a Korán III/7: „Ő az, aki leküldte neked ezt a könyvet, amelyben vannak egyértelmű, világos értelmű versek (*āyāt muḥkamāt*), ezek alkotják a Könyv szilárd alapját (Őskönyv, *umm al-kitāb*), és vannak benne kétértelmű versek (amelyek jelentése nem válik rögtön világossá, értelmezésre szorulnak, több hasonló jelentést tartalmaznak, *āyāt mutašābiha*).” Ez utóbbiakon vitatkozni széthúzásra való törekvést jelent, az igazi értelmezést csak Isten tudja.

¹² Ld. Ismā‘īl bin Muḥammad al-‘Aḡlūnī, *Kašf al-ḥafā‘ va-muzīl al-ilbās*. II. Al-Qāhira, é. n., 132. Nr. 2016. (*Kuntu kanzan lā u‘raf, fa-ahbabtu an u‘raf, fa-ḥalaqtu al-ḥalqa fa-‘arrafiuhum bī, fa-‘araḡūnī*.) Nem rendelkezik hagyománylánccal, és a szúfikon kívül mások nem ismerik el hitelesnek.

¹³ *Spiritual Gems. The Mystical Qur‘ān Commentary Ascribed to Ğa‘far aš-Šādiq*. Translated and annotated by Farhana Mayer. Louisville, 2011, 274 (az arab szövegben).

c. *A Korán külső és belső értelme*

Rūzbihān Baqlī (megh. 1209) így ír *‘Arā’is al-bayān* (Az egyértelműség menyasszonyai) című Korán-kommentárjában: „Isten a Korán külső zabláit a külső jelentés tudósainak (*ulamā’*) a kezébe adta azért, hogy megismertessék az emberekkel a szabályait, korlátozásait, előírásait és törvényeit. Beszéde titkainak rejtélyét (*ğayba*) és jeleinek rejtett finomságait (*laṭā’if*) megőrizte népe legjobbjai számára (*ahl ṣafwatihī*). Feltárta magát a szavai által, a leleplezés (*kašf*), szemtanúskodás (*‘iyān*) és világos értés (*bayān*) tulajdonságai által a szívüknek (*qulūb*), szellemüknek (*arwāḥ*) és legbelső titkaiknak (*asrār*). Megtanította nekik valósága tényeinek (*ḥaqā’iq*) a tudományát és a bonyolult világának (*daqā’iq*) a jelenségeit. Megtisztította értelmük fokozatait Szépsége/Jósága (*ğamāl*) fényeinek a leleplezésével. Letétbe helyezte náluk beszéde rejtett szimbólumait (*rumūz*), Könyvében elhelyezett titkainak a homályos helyeit, célzásainak (*išārāt*) finomságait a kétértelmű versek (*mutašābihāt*) és más, nehezen érthető helyek magyarázatára. Ő maga tájékoztatta őket azokról a jelentésekről, amelyeket a Koránban elrejtett. Megmutatta nekik a belső jelentések megértésének a titkait. A célzásokat és a titkok feltárását a barátai (*awliyā’*) és közel hozott társai (*muqarrabūn*) számára tartotta fenn, mások elől elfátyolozta a titkokat és csodákat. Többek között a külső jelentések tudósai (*ulamā’*) elől is, akiknek feladatául szabta a Korán-versek törlésének a kérdéseit, a megengedett és megtiltott dolgok, a határok és szabályok megértését és tudását.”¹⁴

6. „A könyörületes és irgalmas Isten nevében” (*bismillāhi r-raḥmāni r-raḥīm, basmala*)

Ibn ‘Arabī (megh. 1240) a következőket mondta: „A teremtett világ szimbóluma a *bā’* ’b’ betű, ebből indultak ki a teremtett világ mozgásai. A *bā’* alatti pont lett az *alif* (az ábécé első betűje) tökéletes egysége után a differenciáló erő (amely szétosztályozta a teremtett világot), megkülönböztetve a szolgát az Urától.”¹⁵ Egy misztikus hadisz, a Prófétának tulajdonított hagyomány szerint: „Isten 104 prófétát küldött le könyvvel, ezeknek a tartalma mind megtalálható a Koránban. Ami a Koránban van, azt tartalmazza az első *šūra*,¹⁶ a *Fātiḥa* (Nyitó fejezet), annak a tartalma benne van az első versében (*basmala*), az pedig benne van a

¹⁴ Rūzbihān Baqlī, *‘Arā’is al-bayān*. I. Szerk. Aḥmad Farīd al-Mazīdī. Bayrūt, 2008, 11 (a szerző bevezetője).

¹⁵ Ḥaydar Āmulī, *Al-Muqaddimāt ilā Naṣṣ an-nuṣūṣ fī šarḥ Fuṣūṣ al-ḥikam li-Ibn ‘Arabī*. Tehran, 1975, 310. Ld. még Annemarie Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*. Chapel Hill, 1975, 420.

¹⁶ A Korán fejezeteinek az arab neve *šūra*, míg amit mi versnek fordítunk, az *āya* ’jel’.

bā' betűben, minden, ami benne benne van a *bā'* betűben, az benne van a *bā'* alatti pontban.” Ezért mondta azt ‘Alī imám (megh. 661): „Én vagyok a *bā'* alatti pont (ب)”.¹⁷ Amikor Isten megteremtette a betűket, a *bā'* leborult az isteni Egység előtt (azért ilyen görbe az alakja).¹⁸

Hogyan alakulhatott ki ez az eszme, hogy kettéválk a betű két része, a vonal és az alatta lévő megkülönböztető pont? Erre a választ csak a Korán leírásának és az arab írásnak a története adhatja meg.

7. A Korán összegyűjtése, egységes példány kialakítása

Az arab történeti hagyományok szerint 654-ben, ‘Utmān kalifa alatt (644–656) kanonizálták a Koránt, egységes példányt hozva létre, míg a többi példányt elégették. Ennek ellenére tízezernyi változat, ún. „olvasat” (*qirā'a*) maradt fenn. A 7. században ugyanis még csak az írásvonal (*rasm*) volt biztos, általában nem voltak a betűk alatt pontok (*naqt*), és nem voltak rajtuk a magánhangzókat jelölő ún. mellékjelek (*šakl*) sem, ami többféle olvasatot tett lehetővé. Az arab írás a 7.-től a 9. századig tartó időszak során fejlődött ki végleges formájában, amely már tartalmazta az írás mindhárom elemét. Így sokáig a 'b' betűt (*bā'*) pont nélkül írták, és csak később lett általánossá az alul ponttal való írás – így válhatott e különös misztikus spekuláció alapjává a 'b' alatti pont.¹⁹

8. Az imám²⁰ tudásáról szóló šī'ita doktrína

Az imám tudásáról szóló šī'ita doktrína szerint az imám a beszélő Korán (*Qur'ān nāṭiq*), míg a Korán a csendes imám (*imām šāmī*). Ezért az imámot tekintik a Korán egyedül igaz magyarázójának. Ez a legnagyobb különbség a két ezoterikus „szentírás”-magyarázó iskola, a šī'ita és a szúfi között – utóbbiak nem korlátozzák kijelölt személyekre az interpretációt, hanem a megfelelő lelki felkészültséget tartják alapvető kívánalomnak.²¹

¹⁷ Haydar Āmulī, *i. m.*, 311.

¹⁸ Uo.

¹⁹ A pontok jelentőségét jól mutatja, hogy az arab ábécé 14 betűjét különbözteti meg pont a többitől.

²⁰ Az imám (*imām*) kifejezést különböző személyekre alkalmazzák az iszlámban. Alapjelentése 'előimádkozó, imavezető', de minden tudományterület legnevesebb személyiségeit is szokás így nevezni. Ezenkívül az egész közösség legfőbb vallási vezetőjét is imámnak hívják. Az imám elsősorban a šī'ita iszlámban számít alapvető fogalomnak, és a negyedik kalifa, 'Alī leszármazottait értik alatta.

²¹ *Spiritual Gems*, xiv.

A nem szúfi Korán-magyarázatok is tartalmaznak misztikus, természetfölötti elemeket, a szó szerinti ségen túlmenő értelmezéseket, célzásokat. Ezek azonban mindig az umma, a közösség egészére vonatkoznak. A szúfik mindig megkülönböztetik a „köznépet” (*‘awāmm*) a misztikus elittől (*ḥawāṣṣ*). Isten csak az utóbbiak számára tárja fel titkait a Koránban.

9. Mágikus-misztikus elemek a nem szúfi Korán-magyarázatokban

A sok lehetséges példa közül csak kettőt kívánok bemutatni:

i. A Korán CXII. fejezete, melynek címe: *Šūrat al-Iḥlās* (Az őszinteség fejezete), az, amelyik a *Nyitó fejezet* mellett a legtöbbet emlegetett, recitált része a Koránnak. „Az isteni egység” (*tawḥīd*) fejezetének is nevezik.

Al-Bayḏāwī (megh. 1286 körül) *Anwār at-tanzīl wa-asrār at-ta’wīl* (A kinyilatkoztatás fényei és az értelmezés titkai) című Korán-kommentárjában így ír a fent nevezett *šūra* kapcsán:²² „Egy, a Prófétára visszamenő hagyomány szerint a CXII. *šūra* (Az őszinteség fejezete) elrecitálása annyit ér, mint a Korán egy harmadának az elrecitálása. Aki recitálja, a Mennysországba jut a Próféta szerint. Rövidsége ellenére valamennyi isteni ismeretet tartalmazza.”

A talán legnevesebb ši‘ita Korán-magyarázó, Aṭ-Ṭabarsī (megh. 1153) szerint ez a *šūra* kigyógyítja a beteget a betegségéből. Ezt azonban átvittén is értette, a betegség ebben az esetben a hitetlenség és a képmutatás lenne. A Próféta hagyománya szerint: „Aki egyszer elmondja: *qul huwa Allāh aḥad*,²³ áldás száll rá. Ha kétszer, áldás száll rá és családjára. Ha háromszor, rá, családjára és valamennyi szomszédjára. Ha 12-szer, akkor 12 kastély lesz építve neki a Mennysországban. Ha 100-szor, akkor 25 év bűneiért kapott bocsánatot, kivéve a gyilkosságot és a rablást. Ha 400-szor, akkor 400 év bűnei lettek neki megbocsátva. Ha 1000-szer, akkor nem hal meg, mielőtt nem látná meg a helyét a Mennysországban, vagy nem kapna róla látomást.”

Panaszkodott a Prófétának egy férfi, hogy szegény, kevés jut megélhetésre. A hagyomány szerint a Próféta erre így válaszolt: „Ha belépsz a házába, mondj *salām ‘alaykumot* („Béke reátok”), ha van valaki a házában, és akkor is ezt mondd, ha nincs bent senki. Aztán recitáld el: *qul huwa Allāh aḥad* egyszer. Meg is tette a férfi, mire Isten hatalmas megélhetést (*rizq*) biztosított neki és még a szomszédainak is. [...] Aki nem mondja el a Korán CXII. fejezetének első versét, az imádkozzék bár ötször naponta, mégis a pokolra jut. Aki nem mondja el, az nem gyógyul meg.”²⁴

²² Nāšir ad-Dīn Abū l-Ḥayr ‘Abdallāh bin ‘Umar al-Bayḏāwī, *Anwār at-tanzīl wa-asrār at-ta’wīl*. Szerk. Muḥammad ‘Abd ar-Raḥmān al-Marašlī. Bayrūt, é. n., 347.

²³ A CXII. *šūra* nyitó verse: „Mondd: Ő az Isten, az Egy.”

²⁴ Abū ‘Alī al-Faḏl bin al-Ḥasan aṭ-Ṭabarsī, *Mağma‘ al-bayān*. X. Bayrūt, 2005, 368–369.

10. A misztikus Korán-magyarázat fajtái

a. Két elfogadott magyarázattípus:²⁵

i. Megértésre törekvés, avagy teoretikus magyarázat (*ṭarīq al-fahm aw at-tafsīr an-nazarī*). Ez az irányzat előzetes tudással felvértezve az adott Korán-vers valamennyi jelentését igyekszik módszeresen kifejteni, értése korlátain belül.

ii. Célzások, rejtett utalások keresése – szimbolikus magyarázat (*ṭarīq al-išāra aw at-tafsīr al-išārī*). Ennek az irányzatnak a követői nem támaszkodnak előzetes tanulmányokra, nem akarják átfogó módon értelmezni a Korán verseit, hanem elsősorban lelki-szellemi erőfeszítéseket tesznek, amelyek segítségével feltárulhatnak előttük Isten rejtett világának a kifejezései, jelei. Teljes mértékben figyelmen kívül hagyják az elfogadott magyarázatokot, és valami rejtett, mögöttes jelentést keresnek.

b. Nem elfogadható magyarázatok

A szúfi Korán-magyarázók szerint is elfogadhatatlan a szövegrontás (*tahrīf*), nem létező olvasat gyártása, nem elismert olvasatra alapított magyarázat:

i. Például Korán XXI/83: Jób panasza: *massanī d-durr* vagy *massaniya d-durr* („Csapás sújtott engem”) helyett: *mā sā ‘anī d-durr* („Nem sújtott engem csapás”). A nem elismert olvasat arra épít, hogy a Koránban szó belsejében gyakran nincs az *alif* (hosszú á) jelölve az írásképpen, illetve a *hamza* (a torokzárhang jele) sincs kiírva (csak mellékjellel, ami nem eredeti, későbbi betoldás). Így lesz a *massa* („sújt”) szóból *mā sā ‘a* („nem okoz bajt”). A változtatás oka a szúfik mentalitásában keresendő, akik mindenben a pozitívumot, Isten jóságát akarják kimutatni.

ii. Másik példa a Korán XV/75 verse:²⁶ *inna fī dālīka la-āyātun lil-mutawassimīna* vagy *lil-mutafarrisīna* („Bizony ebben jelek vannak a gondos vizsgálók számára”). Az *al-mutawassimūna* szó jelentése („gondosan megvizsgálók”), de egy másik, nem elismert szúfi olvasat helyett az *al-mutafarrisīna* szót helyezte a szövegbe: („akik megismerik az emberi természetet”). Bár a második olvasat hamis, a két szó jelentése mégis közel azonos. Erre a *malāmatiknak*²⁷

²⁵ Muḥammad Ḥusayn al-Dahabī, *At-Tafsīr wal-mufasssīrūn*. II. Al-Qāhira, 1995, 381 skk.

²⁶ As-Sulamī, *i. m.*, 357.

²⁷ A 9–10. században Nīšāpūrban élt sajátos elveket valló misztikus csoportosulás elnevezése, akik nem vallják be vallásosságukat idegenek előtt, inkább vállalják a rágalmakat (*malāma*) is,

volt szükségük, akiknek a *firāsa* („lovagiasság”) a központi fogalma, melyet így akartak „megtalálni” a Koránban.

11. Kétféle kiindulás a misztikusok Korán-magyarázatára

A misztikusok különböző okokból és sokszor meghatározott célok elérésére fordultak a Korán magyarázatához. Ezek közül a legfontosabb a szakkifejezések keresése, illetve alátámasztása a koráni, isteni szókinccsel.

a. Az első fajtája a magyarázatnak az, amikor a Koránból nyertek kiindulást egy fontos eszme, fogalom számára, s azt kitágítva vagy megváltoztatva értelmezték. Erre néhány példa:

i. *Uđkurū Allāh* („Említsétek meg Isten [neveit]”) – mondja a Korán számtalan helyen, ebből lett a szúfik csoportos szertartása, a *đikr*. Korán IV/103: „Ha elvégeztétek az imát, akkor emlékezzetek meg Istenről állva, ülve és az oldalatokra fordulva.” Korán II/203: „Emlékezzetek meg Istenről meghatározott számú napon” (*uđkurū Allāh fī ayyāmin ma ‘dūdāt*). Általánosan elfogadott magyarázat szerint ez a zárandoklat három napjára vonatkozik. A misztikusok szerint azonban a hét bármely három napjára utal, amikor *đikret* tartanak (általában kedd, csütörtök, péntek). Mellesleg az általánosan elterjedt Korán-magyarázati szokás, hogy kivágnak egy részt a környezetéből és azt önállóan használják.

ii. *Walī Allāh* (“aki közel áll Istenhez, Isten barátja”): a szúfik szerint szent emberek, akik Istennel bizalmas viszonyban vannak, az Ő barátai. Ez a Korán X/62. versén alapul: *a-lā inna awliyā’ a Allāh lā ḥawfa ‘alayhim wa-lā hum yaḥzanūna* („Bizony, Isten barátain nincs félelem, s nem lesznek szomorúak”). Ez a Korán-magyarázók szerint minden igazhívőre vonatkozik, a szúfik szerint azonban csak az elitre, a kiválasztottakra, ők azok, akik Isten egyedüli voltát hirdetik, kerülnek minden tilalmast, amit Ő tiltott meg.

iii. A Korán LV/26–27. versei azt mondják ki, hogy a földön minden elmúlik (*fānin*), csak Isten arca marad meg (*yabqā*) örökké. Ez a két vers szentesíti a szúfik számára az Isten felé vezető misztikus út két fontos állomását, a *fanā’-baqā’* ellentétpárt, amelynek a jelentése: megsemmisülés Istenben, majd örökké megmaradás benne az isteni tulajdonságok elnyerése révén.

hogy megőrizték a titkukat. As-Sulamī egyik értekezéséből ismerjük csupán tanításaikat, mivel az ő egyik nagybátyja is közéjük tartozott.

b. Máskor meglévő eszméikhez kerestek támpontot, elnevezést a Koránban:

i. Ilyen a Korán XVII/1: *subhāna llađī asrā bi-‘abdihi laylan min al-Masđid al-Harām ilā l-Masđid al-Aqšā* („Dicsőség annak, aki elvitte a szolgáját éjszakai utazásra a Szent (Mekкаи) mecsetből a Legtávolabbi Mecsetbe”, az értelmezés szerint Jeruzsálembé).

Ebből a mondatból egyetlen szó, az *asrā* (főnévi igenév *isrā*) egész mitológiának lett a kiindulópontja az ortodox iszlámban, és sajátosan értelmezett változata, az *imitatio Christi* mintájára, a szúfiknál a szentek égi utazása. A különbség annyi, mondták, hogy míg a Próféta ébren és testileg utazott a Burāq nevű öszvéren, addig a szúfi sejkek azt tartották, hogy ők álmukban utaztak a szív belsejébe, hogy megtalálják Istent.²⁸

ii. Korán II/245: *wa-Allāh yaqbiđu wa-yabsuđu* (“Van úgy, hogy Isten szűken mér, és van úgy, hogy bőkezűen”). E mondat előzménye így szól: „Harcoljatok Istenért (Isten útján)! – Ki az, aki Istennek szép kölcsönt akar adni, hogy majd Isten sokszorosan adja vissza neki?”

A misztikában főnévi igenévet alkottak a két igéből (a Korán nyelve preferálja az igéket elvont főnevek helyett) – *qabđ* és *basđ*. Ezek a szúfi út (*tarīqa*) úgynevezett ellentétpárokra alapuló állomásai közül valók, bár az egyik pozitív, a *basđ* ’enyhülés, öröm’, míg a másik látszólag negatív, a *qabđ* ’szorongás’, de mindkettőre szükség van az Istenhez vezető úton, hasonlóan ahhoz, ahogy a reménytelen földi szerelemben is megvan ez a hullámozás. Azonban az Isten iránti eleve reménytelen szerelemben a szorongás is tőle van, és ezért azt is örömmel kell fogadni és várni az enyhülését. Ezek a gondolatok természetesen a Korántól függetlenül alakultak ki, de a Korán valamelyik versében kerestek hitelesítést eszméik isteni eredetének az alátámasztására.

12. Misztikus Korán-magyarázatok lelőhelyei és módjai

Misztikus Korán-értelmezéssel az egész hatalmas szúfi irodalom minden fajtájában találkozhatunk, a különböző területeket vázaltszerűen a következőkben lehet összefoglalni:

a. Kommentárirodalom

Olyan szúfi Korán-magyarázatok tartalmazó művek, amelyek a címükben is viselik valamilyen módon a „kommentár” szót.

²⁸ Részletesen ld. Iványi Tamás, *A szúfi nagymester; Ibn ‘Arabī*. Budapest, 2007, 208–237; valamint Iványi Tamás, *Az élet álom*. Budapest, 2002, 59–82.

i. Részleges kommentárok a 8–9. századból, mint például Ğa‘far aṣ-Šādiq, At-Tustarī, Ibn ‘Aṭā’ magyarázó mondásainak gyűjteményei. Ezek a korai művek azonban csak a későbbi évszázadokban összegyűjtött mondásokat tartalmaznak.

ii. A teljes Korán-kommentárok közül a legfontosabbak írói: As-Sulamī, Al-Qušayrī (megh. 1072), Rūzbihān Baqlī, Al-Maybudī (12. század), Nağm ad-Dīn al-Kubrā (megh. 1221), Niẓām ad-Dīn (megh. 1328), Ibn ‘Ağība (megh. 1809).

b. Szúfi könyvek

Ezenkívül minden szúfi könyv és írás nemcsak Korán-idézeteket, hanem értelmezéseket is tartalmaz.²⁹ Ennek különböző fajtái vannak:

i. Teljes idézés, utalással a Korán-helyre, magyarázattal. Erre a későbbiekben még számos példát fogok hozni.

ii. Korán-idézet belefoglalása a szövegbe, utalás nélkül, de a szövegkörnyezet által értelmezve.

Ennek legszebb példáit Ğalāl ad-Dīn Rūmī (megh. 1273), a nagy misztikus, perzsa nyelvű műveiben találjuk, mindenekelőtt a *Maṭnawī* párversekben megírt misztikus történeteiben, amelyekben nagymértékben támaszkodik a Korán szavaira, mondataira. Sajnálatos módon ezeket a fontos, a perzsa nyelvű szövegbe arabul beleszótt idézeteket az olvasmányosság kedvéért gyakran kihagyják a fordításokból. Rūmī módszere azért érdekes, mert nem bizonyítékként használja a Korán-idézeteket, hanem beépíti őket versei szövegébe. Ez ismert módszer a nem misztikus muszlim irodalmakban is, arab neve *iqtibās* („kiragadott idézet”). A kifejezés olyan idézetet jelöl, amelyekben nincs verbális utalás arra, hogy Korán-versről van szó. Most csak két példát szeretnék idézni:

1. „A beteg rabnő gyógyítása” című történetben a szerelem kapcsán Rūmī Mózeszt idézi meg a Koránból:³⁰

„A szerelem révén a földi forma ég felé száll,
A hegy madárként fűrgén táncol,
A szerelemtől láthatóan megrészegült a Sinai hegy

²⁹ Ibn ‘Arabī *Fuṣūṣ al-ḥikam* (A bölcsességek ékkövei) című munkáját egy 15. századi egyiptomi történész szerint valaki el akarta égetni, ezért kivégezték, mert a mű tele van a szent Koránból vett idézetekkel és magyarázatokkal. Jóllehet a művet korábban már eretneknek bélyegezték meg ugyanott. Ld. Abū l-Barakāt Muḥammad Ibn Iyās, *Badā‘i‘ az-zuhūr fī waqā‘i‘ ad-duhūr*. II. Būlāq, 1893, 197.

³⁰ Rumi, *The Masnavi*. I. Transl. by Jawid Mojaddedi. Oxford, 2004, 5–6/5–28. vers.

*Erre Mózes földre esett, mintha villám sújtotta volna (ħarra Mūsā
šā 'iqan – Korán VII/143)*”

2. „A zsidó főminiszter, aki félrevezette a keresztényeket” című történetben³¹ pedig a hétalvók Koránban olvasható történetét használja fel, beleépítve a saját szövegébe, szimbolikus utalásként a misztikusokra:

„Az emberi test csapdájából, hogy táblaként szolgálj, amire az igazságokat írod,

Minden nap kiszabadítod szellemeinket a bezártság kalitkájából,
Nem rabszolgák többé, elérik a legmagasabb állomást. [...]

A misztikus ebben az állapotban van, miközben teljesen éber

Isten azt mondta: [Azt gondolnád róluk, hogy ébren vannak, ám] Ők alszanak, (*wa-hum ruqūd*, Korán XVIII/18, a hét szent alvó efezusi ifjú a keresztény történetben), ezért hát ne kövess el hibát!

Éjjel-nappal alszik a világi dolgokra nézve,

Pont, mint egy toll, Isten kezének kell engedelmeskednie,

Azok, akik nem látják, hogy az Ő keze a mozgató,

Azt hiszik, hogy a toll saját maga parancsára mozog. [...]

(A misztikusok) védve vannak, mint a *fiatal emberek a barlangban* (akik Istenhez imádkoztak segítségért).”³²

iii. Lexikográfiai alapon történő magyarázatok

Ibn ‘Arabī (megh. 1240) így értelmezte az arab szótártudomány elvei alapján a Korán XVI/77. versét: „Az Óra (az Utolsó Ítélet) közel van” – közel van, mert siet felénk. Az ’óra’ szó *sā‘a*, míg a ’siet’ *sa‘ā*, de az arab szótárak egy helyen magyarázzák azokat a szavakat, amelyekben középen van ún. gyenge mássalhangzó, *wāw*, illetve *yā’*, és amelyekben a végén, ha a három mássalhangzón alapuló arab szógyök két további mássalhangzója azonos. Jelen esetben *sīn*, *wāw* és *‘ayn* (gégehang), illetve *yā’* (amelyek itt szabályosan átalakulnak *ā* magánhangzóvá) a három ún. gyökmássalhangzó. Bár a két szó jelentésének valójában semmi köze nincs egymáshoz, nem szokatlan Ibn ‘Arabī eljárása az arab szótártanban.

13. Négy misztikus téma a Koránból: Ábrahám, Jónás, Iblīs és az Istennel kötött szerződés

A legfontosabb misztikus témákra vonatkozó Korán-magyarázatokból három témát mutatok be röviden: Ábrahám próféta szerepét, Jónás és a hal motívumát,

³¹ Rumi, *i. m.*, 27–28, 390–405. vers.

³² A teljes történetet ld. Korán XVIII/9–26.

a főördög, Iblis tragédiáját és az Istennel kötött szerződés („Nem vagyok-e a ti Uratok?”) értelmezését.

a. *Ábrahám (Ibrāhīm)*

A misztikus Korán-magyarzatok egyik kedvenc témája Ábrahám (a Koránban Ibrāhīm) személye, akinek egyébként is kiemelkedő jelentősége van a Koránban és az iszlám tanításaiban. Ezekből idézek most három helyet.

i. *Ábrahám könyörgése: Legyen Mekka biztonságos hely, a szív helye*

A Korán XIV/35. verse így szól: „Uram, tedd ezt a földet (Mekkát) biztonságossá!” – így könyörgött Ábrahám, akinek Isten megparancsolta a mekkai Ka‘ba felépítését.

Ġa‘far as-Šādiq ezt így magyarázta: „Ezek a szavak a megismerők szívére utalnak (*išāra*): Tegyed őket a Te titkaid szentélyeivé és adj nekik biztonságot, hogy ne szakadjanak el Tőled.”

A vers aztán így folytatódik: „És óvjál meg engem és fiaimat attól, hogy bálványimádókká legyünk.” Ġa‘far as-Šādiq magyarázata: „És ne fordíts vissza a veled való barátságom (*hulla*) szemléléséhez, és ne fordítsd vissza a fiaimat és utódaimat a prófétaságuk (*nubuwwa*) tanúsításához.”³³ Úgy tűnik, hogy itt arra utalt a szerző, hogy az isteni barátság és prófétaság „bálványok” lesznek, amennyiben tanúi leszünk ezeknek a kiváltságoknak a szívünkben – nem Istenre összpontosítunk, hanem saját csodálatosságunkra.

További magyarázatok a fenti Korán-versre: Maybudī³⁴ szerint „Ábrahám a szív biztonságát kérte, Isten következő szavaival célozva erre: „És óvjál meg engem és fiaimat attól, hogy bálványimádókká legyünk.” Amikor valami visszatart a Valóságtól (Hakk), az (ti., ami visszatart) a te bálványoddá lesz. Amikor a szíved valami más felé hajlik, másra tekint, nem a Valóságra, az a te szeszélyeddé válik.” Vagyis minden, ami eltérít Istentől, az bálványimádás.

A szűfizmus nagy kézikönyvének írója, Al-Qušayrī is magyarázatában a szív szimbólumaként tekint Mekkára:³⁵ „Mint ahogy kérte, hogy tegye Mekkát biztonságos várossá, ugyanúgy azt is kérte, hogy tegye a szívét biztonságos helyé. Vagyis, hogy ne legyen benne más, csak Isten. Minden bálvány, aminek Rajta kívül szolgálunk. Minden bálvány, ami elvonja figyelmünket Istentől: vagyon, gyerek, rang, engedelmesség és szolgálat. Mondják, hogy miután felépítette

³³ *Spiritual Gems*, 204 (arab szöveg).

³⁴ Rashīd ad-Dīn Maybudī, *Kashfal-Asrār wa ‘Uddat al-Abrār. The Unveiling of the Mysteries and the Provision of the Pious*. Selections transl. by William C. Chittick. Louisville, 2015, 269.

³⁵ Al-Qušayrī, *Laṭā’if al-išārāt*. II. Al-Qāhira, 2000, 255.

(Ábrahám) a házat, Isten segítségét kérte, hogy fossza meg őt attól, hogy lássa magát és a cselekedetét.”

A legkorábbi teljes Korán-kommentárt As-Sulamī állította össze. Ő azonban nem írt magyarázatokot, hanem csak egybegyűjtötte másokéit, amelyek számára elérhetőek voltak. A Korán XIV/35. versére a következő értelmezéseket közli.³⁶ „Ibn ‘Aṭā’ (megh. 922) szerint ezzel azt akarta mondani, hogy tegye Isten a szívét biztonságossá az elválástól és az elfátyolozástól. As-Sayyārī azt mondta, az a jelentése a versnek, hogy óvjál meg attól, hogy a szenvedélyeket szolgáljam.”

Nağm ad-Dīn al-Kubrā így írt:³⁷ „Ábrahám a szellem, a város a szív – tedd biztonságossá az ördög csábításaival, a lélek töprengéseivel (*hawāğis*) és a szenvedélyek betegségeivel szemben. Óvjál meg engem és a fiaimat – vagyis a belső szívet (*fu’ād*), a szív legmélyét (*sirr*) és a rejtekét (*ḥafā’*).”

A Korán XXIX/67. versében a Ka‘ba a szúfik véleménye szerint az előzőekhez hasonlóan a szívre utal. „Biztonságos szent helyet (Ka‘ba) adtunk nekik. Körülöttük az emberek elüzetnek.” Ez Šams-i Tabrīzī szerint³⁸ azt jelenti, hogy a szív szentélyén kívül kétségek, félelmek, veszélyek leselkednek, belül nyugalom van. Ugyancsak a Ka‘ba és a biztonság, a Ka‘ba és a szív párhuzamára utal ‘Ayn al-Quzāt Hamadānī a zarándoklattal kapcsolatos Korán-vers esetében, Korán III/97: „Aki belép a Házba (Isten Háza, a Ka‘ba), az biztonságban van. Istennel szemben az emberek kötelessége a Házhoz való zarándoklat” – „Isten útja a szívben vezet”.³⁹ A Korán III/97. verse azt mondja a Kábáról: „Világos jelek vannak benne, mint Ábrahám imahelye – aki belép abba, biztonságban van.” Šams-i Tabrīzī szerint világos, hogy a szívről van szó.⁴⁰

ii. Ábrahám fohászja a kötöttségek felszámolása érdekében

Az Ábrahámra vonatkozó Korán-helyek szúfi értelmezéseinek másik nagy csoportja arra vonatkozik, hogy Ábrahám is, mint minden szúfi, a földi kötöttségek felszámolására törekedett, vagyis arra, hogy minden mástól elfordulva csak Istenre összpontosíthasson. A Korán VI/79. verse így szól: „Arcomat afelé fordítom, aki megteremtette az eget és a földet, *hanīfként*, és nem tartozom a társítók (azaz a politeisták) közé.” Ibn ‘Aṭā’ szerint ez azt jelenti, hogy felhagyott a bálványimádással, és elvágta a földi kötöttségeket, minden kapcsolatot elvágott (*qaṭ’ al-‘alā’iq*), ami nem Istenhez kötötte. Ábrahám így

³⁶ As-Sulamī, *i. m.*, 347.

³⁷ Nağm ad-Dīn al-Kubrā, *At-ta’wīlāt an-nağmiyya fī tafsīr al-Qur’ān al-išārī as-šūfī*. III. Bayrūt, 2001, 431.

³⁸ *Me and Rumi. The Autobiography of Shams-i Tabrizi*. Translated, introduced and annotated by William C. Chittick. Louisville, 2004, 128/2178 paragrafus.

³⁹ Al-Hamadānī, *i. m.*, 112–113.

⁴⁰ *Me and Rumi*, uo.

fohászkodott Istenhez: „Vágjál el engem mindentől, ami rajtad kívül van.”⁴¹ Al-Qušayrī Kubris hasonlóan értelmezte a verset: „Ábrahám azt mondta, hogy mindent letöröltem a szívemből Istenért. Jelentése: egyedül Isten felé töreksem, elvágtam a kötelékeimet (szó szerint: megtisztítottam, *tahhartu ‘aqdī*) mindentől, ami nem Isten, megőriztem a szerződésemet Istenben Istenért, megtisztítottam a szenvedélyes szerelmemet Isten által, így Istené lettem Isten által, sőt, mindent kitöröltem (a szívemből) Istenben és Istenért.”⁴²

A világi kötöttségek elszakítása a szúfizmus egyik központi gondolata, ezért nem véletlen, hogy más Korán-helyeket is igyekeztek ennek értelmében magyarázni. Ilyen például, ahogy At-Tustarī⁴³ magyarázza a Korán CXII. szúrájának a szokásos címét, *Al-Ihlās*, azt mondja, hogy „a jelentése: elvágni a kötelékeket”. Majd így folytatja: „Megkérdezték, mi az őszinteség (*ihlās*, a ṣūra neve, azt is jelenti, hogy szabaddá válni). Ez csőd (*iflās*, amikor az embert megfosztják minden tulajdonától). Aki tudja, hogy csődbe ment, annak sikerült megvalósítania az igazságot (*muḥiqq*), és szabaddá válni a kötöttségektől.”

iii. Ábrahám az állandóságot keresi

A Korán VI/76. verse fontos helyet jelentett a szúfik számára, mindegyik magyarázó hosszan elidőzött ennél a versnél: „Midőn elborította őt (ti. Ábrahámot) az éjszaka, egy bolygót látott, azt mondta: Ez az én Uram. Midőn azonban lenyugodott, azt mondta: Én nem szeretem a lenyugvókat.”

Al-Maybudī⁴⁴ ezt így magyarázta: „Isten megmutatta Ábrahámnak az ég és föld birodalmát, hogy bizonyítékot szerezzen az Alkotó létezéséről következtetés, logikus gondolkodás révén. Ránézett a csillagokra, és azt mondta: Ez az én Uram. De amikor az lenyugodott, azt mondta: Nem szeretem a lenyugvókat, amelyek változnak és eltűnnek, mert az Úr nem változik. Végül megmutatta neki a Valóság szépsége az arcát, és mindentől elfordult. Először megismerő volt, aztán felismerő lett.” Azt is mondta a kommentátor: „Ha valaki azt mondja: Felismertem Istent a bizonyítékok által, akkor kérdezd meg tőle, hogyan ismerte fel a bizonyítékokat. Valaki azt mondta: Felismertem Istent Isten által, és felismertem, ami Isten alatt van Isten fénye által.”

Ábrahám a Korán XXXVII/99. versében így beszél: „Én az Uramhoz megyek, ő majd vezetni fog engem.” Ennek kapcsán Al-Maybudī tovább fűzi gondolatait a prófétáról, más verseket is felhasznál:⁴⁵ „Ábrahám gyorsjárású kereső volt, szándékának a szandálját felvette a törekvés lábára, és ment előre

⁴¹ As-Sulamī, *i. m.*, 206.

⁴² Al-Qušayrī, *i. m.*, I. 475.

⁴³ At-Tustarī, *i. m.*, 335–336.

⁴⁴ Maybudī, *i. m.*, 181–182.

⁴⁵ Maybudī, *i. m.*, 421–422.

az »én az Uramhoz megyek« utazásán. A révület tárházai felnyíltak előtte a Láthatatlan (*ġayb*) rejtekhelyéről, és a Láthatatlan világ gyöngyei és a tárházak csodái elé voltak szórva az »én az Uramhoz megyek« útján. Ekkor Ábrahám még mindig utazó volt, és erősen kapcsolódott a »megyekhez«. Még nem jutott el az »összetartozás« középpontjába. Visszanézett és zsákmányt látott, így a zsákmánnyal foglalta el magát. Az isteni Egység szépsége feltárult előtte: »Miért néztél vissza?« Végül megbocsátást kért a »Nem szeretem a lenyugvókat« mondattal. Még mindig látta a Láthatatlan világ gyöngyeit és hátrébb állt: »Ez az én Uram«, mivel a Láthatatlan világ gyöngyei becsapták a szívét, és elmerült bennük. Hangot hallott: »Ó Ábrahám, nem lett volna szabad megállnod így. Miért mentél előre a „megyek az Uramhoz” úton, ha aztán visszanéztél a zsákmányra és kincsekre? Miért nem fordítottad el a törekvés szemét ezektől? Miért nem használtad az előírást: Nem tért el a tekintet és nem lépett túl?«⁴⁶

»Ó Ábrahám, aki a kezdetnélküliség emlékeztetőjét és a Jótevő titokzatosságát keresi, annak mi haszna van a zsákmányból és kincsekből?« Ábrahám ekkor kihúzta a megszabadulás kezét a magány ruhaujjából,⁴⁷ és elfordult a másodlagos okoktól: »Afelé fordítottam az arcomat, aki megalkotta az egeket és a földet.« Vagyis: »Most már csak Istené vagyok, letisztítottam magam minden köteléktől, ami nem Istenhez tartozik, megőriztem a szerződésemet Istenben és Istenért, megtisztítottam a szenvedélyes szerelmemet Isten révén, Istenhez tartozom Istenben, el vagyok törölve Istenben, Isten az Isten.«⁴⁸

Ibn ‘Aġība, az egyik legkésőbbi jelentős szúfi Korán-magyarázó, így írt a Korán VI/76. verse kapcsán: „»Én nem szeretem a lenyugvókat (ti. a bolygókat).« Midőn feltárult Ábrahám előtt (Isten) királyságának a világa, mindenben Istent látta. A »nem szeretem a lenyugvókat« arra figyelmeztetett, hogy ne álljunk meg az érzékelhető világnál, elfordulva a belső jelentés meglátásától. Az összes prófétát megláthatod magadban (Mózeset, Jézust, Ábrahámot). Te egy végtelen világ vagy.»⁴⁹

b. Jónás (Yūnis) és a hal: megsemmisülés Istenben, betűmisztikus utalással („nūn”)

A *nūn* (arab ’n’ betű) és Jónás két szinten is kapcsolódnak egymáshoz: a *nūn* szó másik jelentése ugyanis az, hogy ’nagy hal, bálna’. Ugyanakkor a betű

⁴⁶ Korán LIII/17.

⁴⁷ A kép jelentése: Ábrahám, azáltal, hogy csak Isten felé fordult, kiszabadult a földi lét egyedülletének rabságából, amely mint ahogy a ruha ujjja beborítja a kezét, a szorításában tartotta, és megtalálta Istenét.

⁴⁸ Maybudī, *i. m.*, 181–182.

⁴⁹ Aḥmad Ibn Muḥammad Ibn ‘Aġība, *Al-Baḥr al-madīd fī tafsīr al-Qur’ān al-maġīd*. II. Al-Qāhira, 1999, 136–137.

végző formájának alakja miatt (ﺉ), a tintatartóra is emlékeztet, ezért a tintával írt könyv, a sors és a tudás szimbóluma is egyben. A Korán LXVIII/1. verse így szól: „*Nūn!* A tollra [esküszöm] és arra, amit írnak [a sors könyvébe].” Mindezek miatt írta azt Farīd ad-Dīn ‘Attār perzsa szúfi egy versében: „Olyan akarok lenni, mint a *nūn*, a fejem levágva, kezem-lábam elhajítva.”⁵⁰

Jónás történetére ugyan nincs utalás a Koránban, csak a neve van négyszer megemlítve, mindig arra szorítkozva, hogy próféta volt. Azonban a hadiszok⁵¹ és az ún. *isrā’iliyyāt*⁵² ismertetik a bibliai történet lényegét. Ennek kapcsán Ġalāl ad-Dīn Rūmī így fogalmazott barátjához, Šams-i Tabrīzihoz írt szerelmes verseskötetében: „Láttam Jónást, amint a szerelem óceánjának a partján ült. Megkérdeztem: »Hogy vagy?« A saját módján válaszolt: »Az óceánban egy hal eledele voltam, majd meggöbültem, mint a *nūn* betű, mígnem maga Dū n-Nūn⁵³ lettem.« Bekapta a megsemmisülés hala, majd vissza lett dobva az elválás partjaira, miután a halban (*nūn*) olyan volt, mint egy *nūn*, fej és végtagok nélkül.”⁵⁴ Az utalás többértelmű, egy azonban világos, ezzel a történettel Rūmī a szenteket a próféták fölé kívánta emelni.

c. Isten akarata vagy parancsa

i. „Iblīs tragédiája” – a szúfi mártír, Al-Ĥallāġ tragédiájának előképe

A Korán II/34. verse így szól: „S midőn Isten azt mondta az angyaloknak: Boruljatok le Ádám előtt, azok leborultak, kivéve Iblīst, aki megtagadta a parancsot, és gögösen viselkedett, és hitetlen volt.” Általában kétféle magyarázata van ennek a versnek. Az egyik szerint Iblīs, a főördög, eredetileg az angyalok közül volt, de engedetlensége miatt kivetette Isten a Mennysországból, így azonos a bibliai Jelenések könyvében és a Bölcsességek könyvében szereplő bukott angyalok vezetőjével, mások szerint viszont nem volt angyal, jóllehet nyelvileg mindenképpen csak az első lehet igaz, hanem tűzből teremtett *ġinn*, szellem volt.⁵⁵

Ezzel szemben Al-Ĥallāġ, a 922-ben kivégzett misztikus mártír úgy értelmezte ezt a koráni helyet, hogy Iblīs tragédiája az volt, ő Isten akaratának

⁵⁰ Idézi Schimmel, *i. m.*, 416.

⁵¹ A Mohamed prófétának tulajdonított mondások, történetek.

⁵² Ún. „izraeli történetek”, részben ószövetségi részletek, részben posztbiblikus elbeszélések és legendák, amelyeket figyelembe vettek a nem misztikus Korán-magyarázók is, ha azok nem mondtak ellent a Korán szövegének.

⁵³ Dū n-nūn al-Miṣrī (megh. 859 körül) az egyik legnagyobb korai misztikus, az egyiptomi iskola képviselője, mind saját korában, mind a későbbi muszlim misztikus és nem misztikus gondolkodók körében nagy elismertségnek örvendett bölcsessége révén.

⁵⁴ Schimmel, *i. m.*, 416.

⁵⁵ Muḥammad Ibn Ġarīr at-Ṭabarī, *Tafsīr*: I. Al-Qāhira, é. n., 535–546.

(*mašā'a*) felelt meg, miszerint nem szabad mást imádni, csak Őt, és ezért megtagadta a parancsát (*amr*), hogy boruljon le egy teremtmény előtt. Az iszlám tanítása szerint Isten akarata az ősi, míg parancsa időhöz és helyhez kötött.

Egy 2016-ben elhunyt szíriai vallástudós, Šādiq Ğalāl így reflektált az Al-Ĥallāĝ által felvetett problémára: „Látszatra Iblīs története, ahogy az megjelenik ezekben a koráni versekben, igen egyszerű. Megparancsolta neki Isten, hogy boruljon le Ádám előtt, de ő megtagadta az engedelmességet, minek eredményeképpen az történt vele, ami megtörtént, vagyis Isten kiűzte a Mennyekből, és letaszította a pokolba. Azonban ha túl akarunk lépni Iblīs problémájának ezen a felszínes nézetén, akkor fontos gondolathoz érkezünk el, ti. különbséget kell tenni az isteni parancs és az isteni akarat között. A parancsnak, természetesen természetesen, vagy engedelmeskedik valaki és végrehajtja, vagy ellenszegül – ez annak a szabad választása, aki a parancsot kapta. Ami viszont az isteni akaratot illeti, arra nem alkalmazhatók ezek a megfontolások, mivel az természeténél fogva nem utasítható vissza. Minden, amivel összefügg az isteni akarat, az szükségszerűen megtörténik. Isten számos dolog létét akarta, jóllehet megparancsolta a hívőknek, hogy tartsák magukat távol tőlük. Ugyanakkor megparancsolt nekik bizonyos dolgokat, de azt akarta, hogy mást valósítsanak meg. Ezért elmondhatjuk, hogy Isten megparancsolta Iblīsnek, hogy boruljon le Ádám előtt, de azt akarta, hogy szegüljön ellen a parancsnak. Ha Isten azt akarta volna, hogy boruljon le, akkor azonnal leborult volna, mivel nincs hatalma és nincs ereje a hívőnek, hogy visszautasítsa az isteni akaratot. Ha ebből a nézőpontból tekintünk a dolgokra, akkor a parancsot és tiltást esetlegesnek és akcideneciának tekinthetjük, amennyiben összemérjük az Úr Isten akaratának az örökkévalóságával és az isteni Lényeg (*dāt*) időtlenségével (kezdet és végnélküliségével).”⁵⁶

Al-Ĥallāĝ gyérszámú hiteles írásának egyikében még továbbmegy Iblīs parancs-megtagadásának a pozitív értelmezésében:⁵⁷ „Az egek lakói között nem volt hozzá hasonló egyistenhívő. Lesütötte a szemét az isteni Valóság előtt is, bemenekült a tekintete a szíve mélyére, és aszketikus lecsupaszításban imádtá Istent. Meg lett átkozva, amikor eljutott a teljes elvonultságba, és kérdőre lett vonva, amikor még többet kért. Isten azt mondta neki: Borulj le! Ő így válaszolt: Másnak nem! Isten azt mondta: Még akkor sem, ha az átkom rád száll? Így kiáltott: Másnak nem!” Al-Ĥallāĝ egyértelműen saját, egyre rosszabb, végül kivégzésébe torkollott helyzetére akart utalni Iblīs sorsával.

Rūzbihān Baqlī erre vonatkozó kommentárja így szól: „Azaz a valóságban Iblīs – bár ő ezt mondja – nincs Ádám és Isten között, mert nincs »között« a kettő közt. Ha Iblīs igazi »egyistenhívő« (*muwahhid*) lett volna, akkor utasí-

⁵⁶ Šādiq Ğalāl, *Naqd al-fikr ad-dīnī*. Dimašq, 1969, 79 skk.

⁵⁷ Manšūr al-Ĥallāĝ, *Kitāb at-Taḡwīn*. Par Louis Massignon. Paris, 1913, 189–194 (főszöveg), 194–199 (Al-Baqlī jegyzetei). A könyv címe lefordíthatatlan utalás a Korán XXVII. szúrájának a kezdőbetűire.

totta volna vissza a leborulást, mert az isteni Jelenlét előtt az egyistenhívó nem lát senki mást (*ġayr*). Iblīs nem értette meg, hogy Ádám Isten műve volt, és hogy Isten minden műve Isten tükre. Ha belenézett volna ebbe a tükörbe, akkor megpillantotta volna benne Őt, a Lényegében, a híres mondásnak megfelelően: »Nem tudtam semmilyen irányba nézni anélkül, hogy ne láttam volna Istent.«⁵⁸

ii. Aṭ-Ṭabarī története a Földről és az angyalokról

Érdemes ezen a helyen ismertetni egy történetet az isteni akarat és parancs különbségével kapcsolatban. A misztikusnak semmiképpen sem nevezhető Aṭ-Ṭabarī (megh. 923) *Ġāmi‘ al-bayān ‘an ta’wīl āy al-Qur‘ān* (A világosság összegyűjtője a Korán verseinek magyarázatára), röviden *Tafsīr* (Korán-magyarázat) című monumentális műve közli a következő legendát,⁵⁹ amelynek nagy fontossága van a jelen témánk szempontjából: „Leküldetett Gábiel (*Ġibrīl*) a Földre azért, hogy hozzon belőle agyagot. A Föld azonban azt mondta: Isten-nél keresek menedéket tőled, nehogy elvegyél belőlem vagy eltorzítsál. Erre Gábiel visszatért (az Égbe) és nem vitt magával [agyagot]. Azt mondta: Uram, [a Föld] nálad kerestt menedéket, Te pedig megadtad neki a menedéket. Erre Isten elküldte Mihályt (*Mihā‘il*), de a [Föld] tőle [is] menedéket kerestt [Isten-nél], aki megadta azt neki. Azután visszatért, és ugyanazt mondta, amit Gábiel. Erre [Isten] elküldte a Halál Angyalát. Attól is menedéket kerestt Istennél, de az azt mondta neki: Én meg menedéket keresek Istennél attól, hogy visszatérjek anélkül, hogy teljesíttem volna a parancsát. Ezután vett a Föld felszínéről [agyagot], és összekeverte. Nem egy helyről vett, hanem vett vörös földet, fehéret és feketét is. Ezért lettek Ádám fiai (az emberek) különbözők. Ez a történet az akarat és parancs közti különbséget példázza. Megparancsolta Isten Gábielnek és Mihálynak, hogy hozzanak a Földről agyagot, de azt akarta, hogy ne valósuljon meg az akarata, csak a Halál Angyala révén. Meg is lett számára, amit akart.”

d. „Nem vagyok-e a ti Uratok?!” (a-lastu bi-rabbikum) – Isten szerződése a misztikusokkal

Annemarie Schimmel így összegezte ennek a híres mondatnak a misztikusok gondolkodásában betöltött jelentőségét: „Minden misztikus célja lényegében ugyanaz. Vallási tudatuk egy történelmen és időn túli tény körül összpontosul, a

⁵⁸ Bár ezt a mondást Al-Ḥallāġnak tulajdonították, már korábban is említették szúfi mesterekkel kapcsolatban.

⁵⁹ Aṭ-Ṭabarī, *i. m.*, 459.

Korán szavaiból⁶⁰ értelmezett ősi szerződésen, amely szerint Isten megszólította a teremtés előtt az eljövendő emberiséget: »Nem vagyok-e a ti Uratok (*a-lastu bi-rabbikum*)?» Mire azok válaszoltak: »De igen, tanúsítjuk (*bal šahidnā*).« A misztikusok ennek a napnak (*yawm a-lastu bi-rabbikum*) a tapasztalatához szeretnének visszatérni, amikor csak Isten létezett, mielőtt kivezette volna a majdani teremtményeket a nem-létezés sötét mélységéből, és felruházta volna őket étellel, szerelemmel és értelemmel úgy, hogy elé állhassanak újból az idők végezetén.”⁶¹

Rūzbihān Baqlī a következőképpen magyarázza a szúfik Istennel kötött ősi szerződésének („Nem vagyok-e a ti Uratok?!”) a Korán VII/172. versében foglalt szavait: „Kezdetben el voltak rejtve (*gā’ibīn anhu*, azaz: „nem voltak a jelenlétében”), de eljuttatta hozzájuk szerelme fényét, majd (a világban való) megjelenésük előtt behelyezte őket Ádám külsejébe. Miután megismertette velük ennek az édességét, megemlékeztek arról, amit találtak, és így szavaltak: Eljött hozzám az Ő szenvedélyes szerelme, mielőtt a szerelmet megismertem volna. Üres érzelmet talált, és erőt adott neki. Isten szava, »*a-lastu bi-rabbikum*«, a finom megérezések birtokosai (*ahl al-lutf*) számára az együttérző szerelem beszéde, az alávetés népének a nagyság beszéde, a megismerők számára a megszemlélések (meditációk) megismertetését jelenti, [...] valamennyien elismerték az egyedülvalóságát engedelmisséggel (a megismerők) vagy nem tetszéssel (a tudatlanok és engedetlenek). Ezek a szavak megörvendeztetik szerelmeseit, akik röpülnek az Ő Egységének a szárnyain az egyedülvalóságának a levegőjében, örülve és boldogan az Ő jósága (szépsége) által. Megzavarodott a fátyol népe, hatalma völgyeiben tévelyegtek, majd a Magasságos megerősítette a szerződésüket e szavukkal: »Tanúsítjuk« – és tudósította őket arról, hogy eltávolította az örökkévalóság a fátylat a végtelen arcáról a megismerők számára, hogy ne felejsék el Őt egy pillanatra sem örökkön örökké. Még akkor sem, ha csapásokkal teszi őket próbára (Isten), mivel a szerelmes a szerelmét látja valamennyi csapás látványában. Hogyan is lehetne elfátyolozni a szerelme szerelmétől, hiszen szerelme körülfonja egész létét.”⁶²

Al-Maybudī ezt írja a Korán fent említett versével (VII/172) kapcsolatban: „Ez a vers a barátok állapotainak a kezdetére és Isten velük kötött barátsági szerződésére utal, a kezdetnélküliség korának első napjára, amikor csak a Valódi volt jelen, és minden Valóság volt. Milyen áldott volt Leylī [arabul Laylā] és azok az éjjelek, amikor találkoztunk Leylīvel! Milyen csodálatos nap volt, amikor megalapoztuk a barátságot. Milyen magasztos volt a nap, amikor megkötöttük a barátsági szerződést! Azok, akik az első napon vágyakoztak, sohasem felejtik el a vágyukat. Azok, akik sóvárogtak a Baráttal való egyesülés idején, azok

⁶⁰ Korán VII/172.

⁶¹ Schimmel, *i. m.*, 24.

⁶² Rūzbihān Baqlī, *i. m.*, I. 493–495.

ismerik az élet koronáját és azoknak a napoknak az imairányát (*qibla*). Azokat, akik elfelejtették a szerződést, és mással vannak elfoglalva, azoknak nyilatkozta ki Isten: »Emlékeztess őket Isten napjaira« – amikor a tiszta szellem szerződést kötött velünk, és mi bedörzsöltük sóvárgó szemeiket ezzel a gyógyító szemekkel: »Nem vagyok-e Én a te Urad?«⁶³

14. Betűmisztika

A Korán szövegén és betűin alapuló misztikus értelmezésekből szeretnék szemelvényyszerűen ismertetni néhányat.⁶⁴

a. A Korán önálló betűi (al-ḥurūf al-muqatta‘a)

A Korán 29 fejezete értelmetlen betűkompozíciókkal kezdődik, amelyet mindenki máshogy értelmezett az elmúlt közel másfél évezredben. Természetes, hogy ezek a betűk a misztikusok fantáziáját is megmozgatták.⁶⁵ A Korán II/1. verse az *alif-lām-mīm* betűkkel kezdődik, amelyek egybeolvasva az *alam* („fájdalom”) szót adják ki. Ezt sok misztikus felhasználta, mint közhelyszerű magyarázatot. Ugyanakkor számos más interpretáció is létezik. Például At-Tustarī így magyarázta:⁶⁶ *alif* = *Allāh*, *mīm* = *Muḥammad*, *lām* = *Ĝibrīl* („Gábriel”), aki az összekötő kapocs köztük, hiszen Isten vele küldte le a prófétának a Koránt. As-sulamī szerint:⁶⁷ *anā Allāh a‘lam*, vagyis „Én az Isten, tudom (igazán)”.

Rūmī⁶⁸ azt írta a *Maṭnawībān*: *alif-l-m* és *ḥ-m*: olyanok, mint Mózes botja, titokzatos tulajdonságokkal vannak tele azok számra, akik meg tudják érteni titkaikat.

A Korán XXVII. szúrójának első verse tartalmazza a *ṭā’* és a *sīn* betűt. Ezeket használta fel, mint azt már említettem, Al-Ḥallāġ Iblīsről, Mohamedről és Istenről szóló könyve címéül (*Kitāb aṭ-ṭawāsīn*).⁶⁹ Ezt fejlesztette tovább a legnagyobb

⁶³ Al-Maybudī, *i. m.*, 212–213.

⁶⁴ A Korán betűihez misztikus tanítások fűződnek. Ugyanakkor, miután minden betűnek számszerűsége is van, ezért ezeket is felhasználták a misztikusok különböző elképzeléseik alátámasztására. Ezekről ld. Dévényi Kinga–Iványi Tamás, *Kiszáradt a toll. Az arab írás története*. Budapest, 1987, 176–214. Itt csak röviden érintem a témakört.

⁶⁵ A Korán önálló betűinek a misztikájáról ld. Schimmel, *i. m.*, 416 skk.

⁶⁶ At-Tustarī, *i. m.*, 25.

⁶⁷ As-Sulamī, *i. m.*, I. 46. Meg nem nevezett forrás alapján: „azt mondták, hogy”.

⁶⁸ Idézi Schimmel, *i. m.*, 416. Mindkét betűkapcsolatnak további misztikus érdekességet ad az a tény, hogy 6–6 *šūra* elején fordulnak elő, vagyis a leggyakoribb önálló betűk.

⁶⁹ A *ṭawāsīn* szó a jelentés nélkül összekötött betűkből alkotott *ṭāsīn* szó szabályosan képzett – bár nem létező – többszámú.

hatású indiai muszlim misztikus filozófus, a 20. századi Muḥammad Iqbāl, aki szerint a *ṭawāsīn* a próféták szellemeinek a lakhelye a Hold szférájában.⁷⁰

b. A basmala (b–s–m)⁷¹ „Isten nevében”

A kifejezés csak az első szúrában alkotja a Korán részét, de minden Korán-recitálást ezzel a formulával kell kezdeni. Ga‘far as-Šādiq magyarázata szerint a *bā’* = *baqā’uhu* („az Ő örökké megmaradása”), a *sīn* = *asmā’uhu* („az Ő nevei”), a *mīm* = *mulkuhu* („az Ő uralkodása”). Felvet egy másik lehetőséget is: *bā’* = *bahā’ Allāh* („Isten csodálatossága”), *sīn* = *sanā’ Allāh* („Isten fényessége”), *mīm* = *mulk Allāh* („Isten uralkodása”). Megint máshogy értelmezve: a *bā’* = *bāb an-nubuwwa* („a próféta kapuja”), a *sīn* = *sirr an-nubuwwa* („a próféta titka, amelyet elrejtett a Próféta a közösség elítje számára”), míg a *mīm* = *mamlakat ad-dīn* („a vallás királysága”).

Ibn ‘Abbās (megh. 687)⁷² szerint a Korán első fejezetének első verse, a *basmala* jelentése a következő: *bā’* = *bahā’ Allāh wa-bahğatuhu wa-barakatuhu, wa-ibtidā’ ismihi „al-bāri”* („Isten csodálatossága és áldása, valamint nevének első betűje: »a Teremtő«”), míg a *sīn* = *sanā’uhu* („fényessége”), *wa-sumuwwuhu* („felemelkedése”), *ibtidā’ ismihi as-sa’īd as-samī’* („boldog, mindent halló nevének első betűje”). Majd más magyarázatot is ad: *mīm* = *mulkuhu* („uralkodása”), *wa-mağđuhu* („dicsősége”), *wa-minnatuhu ‘alā ‘ibādihi* („áldása szolgálói számára”), *wa-ibtidā’ ismihi al-mağđīd* („dicsőséges nevének első betűje”).

c. A Korán CXII. šūrájának értelmezéseiből

Ga‘far as-Šādiq szerint⁷³ a CXII. *šūra* (Az őszinteség vagy isteni Egység szúrája) 2. verse (*Allāhu s-šamad* = „Isten az örökkévaló”)⁷⁴ *as-šamad* szavában⁷⁵ az *alif* jelzi oszthatatlan egységét (*aḥad* ’egy’), a *lām* istenségét (*ulūhiyya* ’istenség’). Ez a két betű asszimiláció következtében nem hallható a kiejtésben, csak az írásban látható.⁷⁶ Ez azt mutatja, hogy oszthatatlan egysége és istensége el van

⁷⁰ Schimmel, *i. m.*, 416.

⁷¹ A *basmala* az ’Isten nevében’ (*bismillāh*) kifejezésből alkotott ige főnévi igenévi alakja.

⁷² Ibn ‘Abbās, *Tanwīr al-miqbās min tafsīr Ibn ‘Abbās*. H. és é. n., 2.

⁷³ *Spiritual Gems*, 230 (arab szöveg).

⁷⁴ A *šamad* szó értelmét soha senki nem tudta egyértelműen megfejtetni, az egyik találgatás szerint jelenti az örökkévalót. Más jelentései is lehetnek, pl. ’az, aki felé minden teremtmény fordul’.

⁷⁵ A szó az arab írás szerint a következő betűkből áll: *alif+lām+šād+mīm+dāl*.

⁷⁶ Az íráskép ugyan örzi a névelőt (*alif+lām*), de a kiejtésben eltűnik: *Allāhu s-šamad* lesz *Allāhu al-šamad* helyett. Ez természetes jelensége az arab nyelvnek.

rejtve, nem ismerhető meg érzékelésünk által, és hogy Ő nem hasonlítható az emberekhez. Ennek a két betűnek az elrejtése a beszédben jelzi, hogy Ő nem ismerhető meg ésszel, és nem fogható fel tudással. Ugyanakkor az, hogy ez a két betű látható az írásban, azt jelzi, hogy Ő megnyilvánul a bölcsék szívében, és megjelenik a szerelmesek szeme számára a(z Örök) Béke házában (Mennyország).

Rūzbihān Baqlī a *šūra* első versének a következő, betűátvitelen alapuló misztikus értelmezését adja:⁷⁷ *qul* („mondd”).⁷⁸ Az első betű, a *qāf*, utalás Istennek a *qahr* („alávetés, legyőzés”) nevére, amivel minden eseményt és teremtményt irányít hatalmassága révén. A *lām* utalás a tagadószóra (*lā*), vagyis, hogy nem lehet elérni istensége igazi természetéhez, csak a célzások megismerése révén, tehát misztikus megismeréssel. A következő szó a *huwa* („Ő”). Amikor a misztikusok elérnek a *hā’al-huwiyyá*hoz („az isteni azonosság, Ő-ség *hā’ja*”), zavarodottság vesz rajtuk erőt, el van fátyolozva előlük a rejtett, láthatatlan világ, nem képesek leírni a tulajdonságai által leírt [Istent]. De amikor Isten látta képtelenségüket és zavarukat, akkor eléjük tárta a *wāw al-wasfot* („a tulajdonság, Isten leírásának a *wāw* betűjét”), és amikor elértek ide, akkor megjelentek számukra az istenség fényei.”

d. A világ teremtésének magyarázata betűmisztikai alapon

Ibn ‘Arabī így ír *Šağarat al-kawn* (A világmindenség fája) című értekezésében: „A világmindenséget néztem, és azt, hogyan hozta létre Isten a rejtett dolgokat, és azt, hogyan lettek rögzítve, s azt láttam, hogy a mindenség egésze egy fa, amely fényének a gyökere a »Legyél« magjából való. A mindenség (*kawn*) *kāf* betűje be lett oltva a »Mi teremtettünk meg titeket« magjával” (Korán LXVI/57). Ebből nőtt ki a gyümölcs: „Mi bizony minden dolgot mérték szerint teremtettünk” (Korán LIV/49). Ebből fejlődött ki két különböző ág, amelyeknek a gyökere azonos volt: az akarat és a képesség. A *kāf* betű ékszeréből két különböző jelentés jött elő: a tökéletesség (*kamāliyya*) *kāf* betűje: »Ma teljessé tettem számotokra a vallásokat« (Korán V/3) és a hitelenség (*kufriyya*) *kāf* betűje: »Közülük egyesek hisznek, mások megtagadják a hitet« (Korán II/253).”⁷⁹

⁷⁷ Rūzbihān Baqlī, *i. m.*, III. 533.

⁷⁸ A külső értelmezés azért nem egyértelmű, mert nem lehet tudni, hogy kik számára kell elmondania a Próféának a következő mondatokat, erre vonatkozóan több hagyomány is van.

⁷⁹ Muhyī d-Dīn Ibn ‘Arabī, *Rasā’il*. Szerk. Yūsuf Aybaš. Bayrūt, 1990, 7–8.

15. A Korán-magyarázatok zavaró sokfélesége: a két prédikátor története

A Korán-magyarázatok sokfélesége és a versek gyakori többértelműségének egymással való szembeállíthatósága, illetve ellentmondásai közismertek a nem szúfi magyarázatok esetében is. Šams-i Tabrīzītól egy olyan történetet idézek összefoglalva, amelynek az a tanulsága, hogy a szúfi lét és annak szabályokhoz való alkalmazkodása fontosabb, mint az egymásnak ellentmondó, ortodox prédikációk.⁸⁰

Hamadánban történt, hogy a városi prédikátor, hitszónok, akinek a Korán-értelmezéséhez már hozzászóltak a lakosok, az egyik héten szándékosan mindig olyan verseket recitált és magyarázott, amelyek Isten tulajdonságainak az emberiekhez való hasonlóságával (*tašbīh*) vannak kapcsolatban. Például: Korán XX/5: „Ül a trónusán”, LXVII/16: „Ő, aki az Égben van”, LXXXIX/22: „A Te Urad és az angyalok jönni fognak sorban, sorban”, XVI/50: „Félik az Urat, aki fölöttük van”. Emellett a Próféfára hivatkozó hagyományokat is ebben a szellemben válogatta ki: „Látni fogod az Uradat úgy, ahogy a teliholdat látod.” „Isten Ádámot a saját formájára teremtette.” „Láttam az Uramat vörös köpenyben.” Stb. Ez a prédikátor így fejezte be a szónoklatát: „Jaj annak, aki nem jelenti ki, hogy Isten hasonló ezekben a tulajdonságokban, aki nem ismeri el az Urat ezekben a formákban. A pokolra fog jutni, még akkor is, ha naponta ötször imádkozik, mert megtagadta az Úr formáit. Hogyan fogadhatná el az Úr az ilyen ember engedelmességét?!”

A következő héten egy idegen szunnita hitszónok jött péntek délben, és csupa olyan verset recitált, amelyek Isten semmihez sem való hasonlíthatóságát nyilvánították ki: Korán XLII/11: „Semmi sem hasonló hozzá”, CXII/3: „Nem született és nem szült”, XXXIX/67: „Az egek fel vannak csavarva a jobb kezében”. Így fejezte be az idegen hitszónok a péntek déli prédikációját: „Bárki, aki azt állítja, hogy Isten (tulajdonságai) hasonlóak (az emberekéhez), az hitetlen. Aki azt mondja, hogy formája van, az soha nem jöhet ki majd a pokolból. Aki azt mondja, hogy Istennek helye van, annak el van átkozva a vallása, és legyen átkozott még a sírban is.”

Az egyik férfi sírva és zavarodottan ment haza a mecsetből. Elmondta a feleségének a két ellentétes prédikációt, és azt, hogy bármelyiket választja, el lesz átkozva. A felesége így vigasztalta: „Ne légy megzavarodva. Ne gondolj a zavaros dolgokra. Akár a trónján van Isten, akár nincs neki trónja, akár egy bizonyos helyen van, akár nincs neki helye, akárhol is legyen, legyen hosszúéletű, tartson sokáig a jószerencséje! Te pedig azzal foglalkozz, hogy szúfi vagy, és csakis arra gondolj, hogy szúfi vagy.”

⁸⁰ *Me and Rumi*, 60–62.

16. „A Korán hét betű szerint lett kinyilatkoztatva” – a Próféta hagyománya

Visszatérve ahhoz a gondolathoz, hogy a Korán értelmezésének sokfélesége eleve azt az érzést váltotta ki a szúfikból, hogy jogosak az ő sajátos értelmezéseik is, most egy olyan ortodox tanításnak a szúfi magyarázatait nézzük meg, amelyik mindig is foglalkoztatta és zavarba hozta a vallástudósokat:

„Isten Küldötte azt mondta: A Korán lebecsáttatott hét betű szerint. Mind-egyik betűnek van egy külseje és egy belseje. Minden betűnek határa van, és minden határ rendelkezik egy megfigyelőállással (*muṭṭala*’).”⁸¹

At-Ṭabarī ezt így magyarázza:⁸² „Az arab dialektusok (*luḡāt*) és a Korán szövegének hét aspektusáról (*awḡuh*) van szó. Mind a hét aspektusnak határt szabott Isten, amin nem lehet átlépni. A *ẓahr* (a külső) a recitáláskor tűnik elő, amikor a Korán elhangzik, a *baṭn* (a belső) az, ami rejtve van, és csak a magyarázatkor (*ta’wīl*) válik nyilvánvalóvá. Minden határnak van egy megfigyelőállása (*muṭṭala*’), ahonnan a feltámadáskor látszik mindaz, amit megengedett és megtiltott a verseiben Isten.” Ennek a nem misztikus magyarázatnak a túlvilági életre vonatkozóan van misztikus tartalma, de köztudott, hogy a misztikusok az evilági életre vonatkozóan keresik a misztikus magyarázatokat.

A misztikus At-Tustarī erről azt mondja: „Minden Korán-versnek négy jelentése van: egy külső jelentés (*ẓāhir*), egy belső jelentés (*bāṭin*), egy határ (*ḥadd*), és egy megfigyelőállás (*muṭṭala*’). A külső jelentés a recitálás (*tilāwa*), a belső jelentés a megértés (*fahm*), a határ az, amit megenged és megtilt (*ḥalāl, ḥarām*), a megfigyelő állás a szív (helye), ahonnan megszemléli Isten akaratát, tőle nyert belátással. A külső tudás közösségi jellegű (*‘āmm*), a belsejének a megértése mindenkinek a saját tudása (*ḥāṣṣ*).”⁸³

Abū Ṭālib Muḥammad al-Makkī *Qūt al-qulūb* (A szívek tápláléka) című művében megerősíti azt a nézetet, hogy a megfigyelőállás (*muṭṭala*’) olyan előnyös helyre utal, amely még életünkben elérhető: „A megfigyelőállás a magas rangot elért megismerők (*‘ārifūn*) helye, akik szerelmesek és félnek, megfigyelték (*iṭṭala’ū*) az Egy (Isten) kedvességét, aki lenéz rájuk (*iṭṭala’a*), miután átélték a megfigyelőállás (*muṭṭala*’) rémületét.”⁸⁴

⁸¹ *Ḥadīṭ: unẓila l-Qur’ān ‘alā sab‘at aḥruf li-kulli ḥarf minhā ẓahr wa-baṭn wa-li-kulli ḥarf ḥadd wa-li-kulli ḥadd muṭṭala’*. Ld. pl. Al-Buḥārī, *Ṣaḥīḥ*. Dimašq–Bayrūt, 2002, Nr. 3219, 796.

⁸² At-Ṭabarī, *i. m.*, I. 22.

⁸³ At-Tustarī, *i. m.*, 76.

⁸⁴ Abū Ṭālib Muḥammad al-Makkī, *Qūt al-qulūb*. Al-Qāhira, 1991, 9–10.

17. A Korán „elég” mindenre (*bes*)

A misztikus Korán-felfogás tökéletes és egyszerű összefoglalását Sanā'ī (megh. 1131), az egyik legnagyobb perzsa misztikus költő adta: „A Korán mindent felölelő nagyságát bizonyítja, hogy *bā'*val kezdődik (*bism*), és *sīn*nel végződik (*nās*), ami együtt *bes* (perzsa, 'elég').”⁸⁵

Mystical Qur'ān interpretation or Qur'ān interpretation of the mystics

Tamás IVÁNYI

Sufi interpretation begins with several basic premises: that the Qur'ān contains many levels of meaning, that man has the potential to uncover these hidden meanings, and that the task of interpretation is endless. As Louis Massignon worded it: “The Qur'ān is the key to the world view of the mystics of Islam.” The title of the paper refers to the fact that Sufi interpretation of the Holy Book means not only the so called Sufi commentaries proper which aim at the systematic elucidation and mystical explanation of the verses but also, and in much greater quantity, the vast amount of the whole mystic literature. This short account tries to present an overview of the different possibilities given in the Sufi books for the utilization of Qur'ānic texts.

⁸⁵ Idézi. Schimmel, *i. m.*, 420. Vagyis az I. *šūra bismillāh* szavára és az utolsó, CXIV. *šūra* utolsó, *nās* szavára utal.

